

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/119/12-15>

Faida İsəyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0003-1568-5885>
faida.isayeva@mail.ru

Dilin cəmiyyətdə rolu və əhəmiyyəti

Xülasə

Dil siniflər və qruplar arasında təbii ünsiyyət və özünüifadə vasitəsidir. O, sistemli cəmiyyətdə intellektual əlaqə vasitəsidir və cəmiyyətdə dil müxtəlif sosial məqsədlərə xidmət edir. Dil mahiyyətə səslərin və simvolların hərəkətləri, əşyaları və fikirləri çatdırdığı bir ünsiyyət sistemidir. Dilin tarixi minilliklərə gedib çıxır. Dil yazılı deyil, ilk növbədə danışq dilidir. Lakin çap mediasının inkişafı və çap sisteminin ixtirası elə informasiya itkisi ilə müşayiət olundu ki, insanlar öz əcdadlarının həyat tərzini və düşüncələri ilə bağlı qaranlıqda qaldılar. İnsanlar arasında ünsiyyət forması kimi dildən istifadə etməklə anlaşılmaqları aradan qaldırmaq olar.

Açar sözlər: dil, cəmiyyət, mədəniyyət, ünsiyyət, informasiya

Faida İsəyeva

Azerbaijan State Pedagogical University
PhD in Philology
<https://orcid.org/0000-0003-1568-5885>
faida.isayeva@mail.ru

The Role and Importance of Language in Society

Abstract

Language is a natural means of communication and self-expression between classes and groups. It is a means of intellectual communication in a systematic society and in society, language serves various social purposes. Language is essentially a communication system in which sounds and symbols convey actions, objects and ideas. The history of language goes back millennia. Language is not written, but primarily a spoken language. However, the development of print media and the invention of the printing system were accompanied by such a loss of information that people were left in the dark about the lifestyle and thoughts of their ancestors. Using language as a form of communication between people can eliminate misunderstandings.

Keywords: language, society, culture, communication, information

Giriş

Dil fikirləri başqalarına çatdırmaq üsuludur. Müəyyən dərəcədə bunu işarələrdən istifadə etməklə edə bilərik. Məsələn, “hə” demək əvəzinə başınızı tərpətmək və ya “yox” demək əvəzinə başınızı o yana-bu yana yelləmək məlumat çatdırma üsullarından biridir. Dil jest və işarələrdən fərqlənir, çünki o, həm istifadəçi, həm də dinləyici üçün mənalı səslərdən istifadə edir. Nitq şüurlu şəkildə inkişaf edir və buna görə də həzz, qorxu, qəzəb və təəccübün təsiri altında mexaniki və məqsədyönlü şəkildə yaranan emosional hisslərdən fərqləndirilməlidir (Brown, 1983, s. 30). Dil hər kəsin gündəlik həyatda məlumat və vacib arqumentləri başqalarına çatdırmaq üçün istifadə etdiyi ünsiyyət vasitəsidir. Bu halda dili mədəniyyətdən ayırmaq olmaz, çünki dil milləti təmsil edir və dillərdə danışan qrupların münasibəti və ya davranışı ilə sıx bağlıdır. Dilin mədəniyyət reallığını ifadə edən vasitə kimi rolunu belə ifadə etmək olar: 1) Dil mədəniyyətin bir hissəsidir, 2) Dil və mədəniyyət belə fərqli olsa da, çox sıx əlaqədədir, 3) Dil mədəniyyətin güclü təsiri altındadır, 4) Dil

insanların mədəniyyətinə və düşüncə tərzinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Dilin iki tərəfi var. Biri çatdırmaq istədiyimiz mənaya aid olan daxili cəhət, digəri isə həmin mənayı danışmaq tərzini ifadə etməkdən ibarət olan zahiri cəhətdir (Afroogh, 2013).

Tədqiqat

Dildə danışarkən zehində düşüncələrin xarici simvolu kimi xidmət edən sözlərdən istifadə edilir. Dil və nitq arasındakı fərq çox vaxt Ferdinand de Saussure ilə əlaqələndirilir, onun "Course de Linguistique Generale" əsəri 1916-cı ildə ölümündən sonra nəşr edilmişdir. Bu fərqi daha əvvəl Puttenham 1589-cu ildə "The Art of English Poesie" kitabında yazmışdı. Onun fikrinə görə, nitq tam şəkildə ümumi anlayışa çevrildikdən və bütöv bir ölkənin və xalqın razılığı ilə qəbul edildikdən sonra ona "dil" deyirlər. Dilin təfəkkür və sosial şüurla əlaqəli olması çox vacibdir. Mario Pie-yə görə, "dil o zaman məqsədyönlü olur ki, digər insanlar tərəfindən başa düşülsün və bütövlükdə cəmiyyət onu mənimsəməyə qərar versin. Cəmiyyət fikrini dəyişsə, linqvistik simvollar dəyişəcək və ya dəyərini itirəcək" (Brown, 1983, s. 36). Dil siqnalları - konkret fikirlərdən tutmuş ən mücərrəd anlayış və ya nəticələrə qədər zehnin real fikirlərinin obyektiv şəkildə təmsil olunduğu fiziki formalardır. Odur ki, dil təkcə paylaşma və çatdırma üsulu deyil, həm də ictimai şüurda ideyaların formalaşması və möhkəmlənməsi üsuludur. Dil cəmiyyətin mülkiyyətidir; cəmiyyətin digər üzvləri ilə ünsiyyət qurur, insanın fiziki və mənəvi həyatında baş verən bütün fəaliyyətlər haqqında məlumat toplayır və məlumatlandırır. İdeya sürətlə inkişaf edir, yeniləşir, lakin dilsiz təfəkkür anlaşılmazdır, dildə ifadə olunan fikirlər qeyri-müəyyən, anlaşılmazdır, varlığın mahiyyətini və təkmilliyini dərk etməyə kömək etmir (Gee, 2014). Dil dəyişikliklərinin inkişaf istiqamətinə təsir edən iki amil var: insanların həyatında baş verən dəyişikliklər və onun inkişaf mərhələsində onun təşkilinin spesifik xüsusiyyətləri. Dilin daxili strukturunda baş verən dəyişikliklər (xüsusən söz və ifadə formasındakı dəyişikliklər) və dilin uzunluğundakı dəyişikliklər (və onun funksional üsullarının inkişafı) və differensiasiya tarixinin münasibətlərindəki dəyişikliklərdə öz əksini tapır. Fonetik və morfoloji dəyişikliklər birbaşa sosial hadisələrlə bağlı deyil. Dilin strukturunda dilin qarşılıqlı əlaqədə olduğu proseslər çox vacibdir. Dil tarixi ilə cəmiyyət arasındakı əlaqəyə cəmiyyətin tarixi inkişafının müxtəlif mərhələlərində dialekt differensiasiya dərəcəsinin fərqliliyi təsir göstərir (Əhmədov, 2017).

Cəmiyyətin ayrı-ayrı regional vahidlərə siyasi və iqtisadi parçalanması prosesi siyasi və iqtisadi integrasiya proseslərindən əvvəl getdikdə, bütün dillər regional dialektlərə bölünür. Digər tərəfdən, cəmiyyətin siyasi və iqtisadi integrasiyası proseslərinin ərazi parçalanması və dialekt differensiallaşması proseslərindən üstün olduğu bir dünyada ədəbi dil sayılacaq vahid ortaq dilin inkişafı mümkündür. Bu gün dünyada 7117 dil var. Müvafiq xalqın formalaşması zamanı milli dilin inkişafı baş verir. Yaşayan (və ya əvvəllər yaşayan) insanların dilləri. Dünyada ən çox danışılan dillər Çin (1,3 milyard ana dili), İspan (485 milyon), İngilis (373 milyon), Ərəb (362 milyon yerli danışan), Hind dili (344 milyon), Benqal dili (234 milyon), Portuqal dili (232 milyon), Rus (154 milyon), Yapon (125 milyon yerli danışan) və Qərbi Pəncabi (101 milyon yerli danışan). Dünyadakı bütün dillər yaxınlığına görə dil ailələrinə bölünür. Hər biri tarixən eyni dilin dialektləri və ya bir dil ailəsinin bir hissəsi olan bir-birinə yaxın dialektlər ailəsindən törəmişdir. İngilis dili Hind-Avropa ailəsindən olan alman sözüdür. İngilis dili ABŞ, Avstraliya, Hindistan, Malta, Cənubi Afrika, Liberiya və Yeni Zelandiyanın rəsmi olaraq tanınan dilidir. İngilis, Çin və İspan dillərindən sonra dünyada ən çox danışılan üçüncü dildir və eyni zamanda Avropa Birliyinin əsas dilidir (Fairclough, 2003). Daimi və həyatı tələbat ünsiyyətdir, çünki insanların təbii qüvvələrə qarşı mübarizəsində, əhəmiyyətli fiziki sərvətlər əldə etmək üçün mübarizədə, cəmiyyətin fəaliyyətində uğur qazanmalarında rolu danılmazdır və onsuz inkişaf qeyri-mümkündür. Dilin cəmiyyətdəki mövqeyi yuxarıda göstəriləndiyi kimi insanın ən yüksək səviyyələrindən biridir. Dil və onun əhəmiyyəti, ünsiyyət, bilik, anlama, təfəkkür kimi məsələlərdə mühüm rol oynayır. Dilin rolu həm fərd, həm də bütövlükdə cəmiyyət üçün həyatı əhəmiyyət kəsb edir (Abdi, 2015, s. 21). Dil cəmiyyətdə mərkəzi mövqe tutur və insanların qarşılıqlı əlaqəsinin, mədəniyyətinin və sosial təşkilatının əsas sütunu kimi xidmət edir. Onun rolu sadəcə ünsiyyətdən kənara çıxır və şəxsiyyət və güc dinamikasından tutmuş təhsil və sosial birliyə qədər hər şeyə təsir edir. Dil mədəni kimliyin əsas komponentidir. O, bir cəmiyyətin dəyərlərini, inanclarını, ənənələrini və tarixini daşıyır və mədəni ifadə və davamlılıq üçün bir vasitə rolunu

oynayır. Dil sosial əlaqələrin yaradılmasında və davam etdirilməsində təsirlidir. Ortaq dil icmalar arasında aidiyyət, birlik və həmrəylik hissini gücləndirir (Fairclough, 1992). Dil şəxsiyyətin mühüm hissəsidir və fərdlərin özlərini necə qəbul etdiyinə və başqaları tərəfindən necə qəbul edildiyinə təsir göstərir. İnsanın danışdığı dil(lər) çox vaxt onların mənşəyini, mədəniyyətini və sosial mənsubiyyətini əks etdirir. Dil müəyyən bir sosial, etnik və ya milli qrupa mənsubluğu ifadə edə bilər. O, eyni dili paylaşan insanları birləşdirir, kollektiv şəxsiyyəti gücləndirir və qrup həmrəyliyi təşviq edə bilər. Dil termini dil və təfəkkürün üzvi əlaqəsi və integrasiyası, dilin ruhu və təbiəti, dilin və düşüncənin mənşəyi, obyektiv və subyektiv dilin fərqi deməkdir. İnsanlarda yaranan ilk düşüncə dil qabığına yerləşir. Dil olmadan yalnız təfəkkür prosesi baş verəndə danışmaq və düşünmək mümkün deyil. Dil və ideya keçilməzdir və biri digəri olmadan baş verə bilməz. “Linqvistik materialdan və linqvistik təbii maddədən məhrum olan çılpaq düşüncələr mövcud deyil.” Təbii ki, məntiqlə həyat təcrübəsi göstərir ki, dil ideyasız mövcud deyil və bu ideya və ya düşüncə linqvistik təbii “materialda” dolayı ifadə olunur, çünki dil fikrin əsl mənasıdır və bu fikir istehsalda təcəssüm olunur, cəmiyyətin əməkdaşlığı və inkişafı, dil böyüməsi və mübarizəsi ilə edilir. İdeyaları ifadə etmək üçün dildən daha təsirli, praktik və rəşional üsul yoxdur. Cəmiyyətin sosial-mənəvi mədəniyyətinin inkişafının müəyyən vəziyyətlərində dil ötürmə yolu ilə yeni məna və terminlərlə zənginləşir, buna görə də dil həm fərd, həm də bütövlükdə cəmiyyət üçün mühüm rol oynayır. Elmdə dilin mənşəyi ilə bağlı müxtəlif və ziddiyyətli nəzəriyyələr mövcuddur (Rəhimov, 2021, s. 226-265). Bəzi nəzəriyyələr dilin bir-biri ilə ünsiyyət qurmaq istəyinin nəticəsi olduğunu, digərləri isə bunun bir neçə insanın əvvəlcə özləri, sonra başqaları üçün fikirlərini ifadə etməsinin nəticəsi olduğunu düşünür. Buna görə də dilin yaranması və inkişafı ilə bağlı müxtəlif perspektivlər, modellər və fərziyyələr işlənilib hazırlanmışdır. Bu nəzəriyyələr tənqidi şəkildə araşdırılmalıdır. Dil həm də dünyanın bütün sosial qruplarında sosial əlaqənin əhəmiyyətinə görə vacibdir. Dilin əhəmiyyəti onun ünsiyyət prosesində çoxfunksiyalı olmasında görünür. Başqa sözlə, dil cəmiyyətdə müxtəlif rollar oynayır və onun bir funksiyası sosial alət kimi görünür. Dil sosial bir vasitə kimi bütün dünyada insanlarla ünsiyyət qurmaq üçün istifadə olunur. İnsanların qarşılıqlı əlaqəsi sosial təmas şəklində baş verir ki, bu da fikir mübadiləsi aparmaq və fərdlərin bütün ehtiyac və istəklərini ödəmək üçün şifahi əlaqə tələb edir (Süleymanova, 2016, s. 43-45). Dil vasitəsilə insanlar hərəkətləri əlaqələndirir, fəaliyyətləri planlaşdırır və kollektiv səyləri təşkil edir. İstər görüşün təşkili, istər layihə üzərində birgə işləmək, istərsə də ev təsərrüfatını idarə etmək, dil sosial koordinasiya və əməkdaşlıq üçün vacibdir. Dilçilər tərəfindən dilə müxtəlif təriflər təklif edilmişdir. “Dil mahiyyət deyil, formadır” (Chaer, Lyons, 60). Chaer səs sisteminin simvolu kimi dilin mahiyyətini təşkil edən xüsusiyyətləri ixtiyari, məhsuldar, dinamik, müxtəlif və humanist xüsusiyyətlər kimi qruplaşdırmışdır. Dil sabit və redaktə edilə bilən komponentlər toplusundan ibarət sistemdir. Sistem dedikdə, dilin təsadüfi və ya özbaşına deyil, müəyyən nizama uyğun təşkili nəzərdə tutulur (Khursheed, 2010). Sistemli qrammatika və sintaksis mənalı cümlələr qurmaq üçün lazım olan strukturu təmin edir. Bu struktur nətiqlərə sözləri aydın və dəqiq məna ifadə edən şəkildə birləşdirməyə imkan verir, mürəkkəb ünsiyyəti mümkün edir. Sistemli dil, sözlərin və cümlələrin necə qurulacağına dair aydın qaydaları təmin etməklə qeyri-müəyyənliyi azaltmağa kömək edir. Bu aydınlıq, xüsusilə hüquq, elm və təhsil kimi mürəkkəb və ya formal kontekstlərdə effektiv ünsiyyət üçün vacibdir. Sistematik dedikdə, dilin vahid sistem deyil, əksinə, digər dillərdən fərqlənən bir çox alt sistemlərdən ibarət olması nəzərdə tutulur. Dil altsistemləri fonologiya, morfologiya, sintaksis və leksikadan ibarətdir (Quliyev, 2019).

Nəticə

Dil insanın təhsil səviyyəsini əks etdirir. Savadlı insan təhsilsiz insanlardan daha yaxşı xatırlanır. İnsanın savadı nə qədər yüksəkdirsə, nitq müdrikliyi də bir o qədər çoxdur. Səlahiyyəti göstərir. Lider tabeliyində olanları mükafatlandırmaq üçün yaxşı danışmağı bacarmalıdır. Bu, insanın dilə yiyələnməsi ilə bağlıdır, əgər lider yaxşı danışa bilirsə, o, öz fikirlərini aydın və başa düşülən şəkildə ifadə edə bilər ki, bu da rəhbərin nüfuzunu göstərir. İnsanın sosial vəziyyətini göstərir. Dillə

insan cəmiyyətdəki mövqeyini əks etdirə bilər. Bu səbəbdən də dil müxtəlifliyi yüksək olan və yaxşı ünsiyyət qura bilən insanlar cəmiyyətdə imtiyazlı hesab olunurlar.

Ədəbiyyat

1. Abdi, A. A., Shultz, L., & Pillay, T. (Eds.). (2015). *Decolonizing global citizenship education*. Sense Publishers.
2. Afroogh, M. R. (2013). *Grammar is the heart and basis of language teaching and learning: English grammar and its role in ELT*. Tehran: Al-Maktoum Publishing.
3. Brown, G., & Yule, G. (1983). *Discourse analysis*. Cambridge University Press, 20-40.
4. Əhmədov, S. (2017). *Qlobal vətəndaşlıq: nəzəriyyə və praktikada*. Elm və Təhsil.
5. Əzizov, C. (2015). *Diskurs analizi: nəzəriyyə və tətbiq*. Nurlan.
6. Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Polity Press, 45-70.
7. Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge, 112-130.
8. Gee, J. P. (2014). *An introduction to discourse analysis: Theory and method*. Routledge, 112-140.
9. Khursheed, I. (2010). *The role of language in society*. Oxford University Press, 33.
10. Quliyev, A. (2019). *Təhsil diskursunda leksik və qrammatik vasitələrin rolu*. Elm və Təhsil.
11. Rəhimov, M. (2021). *Qlobal vətəndaşlıq və onun təhsil sahəsində tətbiqi*. Təhsil Nəşriyyatı.
12. Süleymanova, E. (2016). *İngilis dilinin tədrisi: metodika və problemlər*. Təhsil.

Daxil oldu: 27.02.2025

Qəbul edildi: 30.06.2025